

Argumentavimo mokymas (1)

Dauguma mokyklinių rašinių analizuoja ar interpretuoja literatūros kūrinį, nagrinėja visuomenės problemas, t.y. priklauso samprotavimo tipui. Todėl atrodo savaime suprantama, kad mokiniai turi mokėti svarstyti problemą, formuluoti pagrindinę mintį, ją skaidyti į teiginius ir juos pagrįsti.

Tačiau 2003 m. vykęs nacionalinis VIII klasės moksleivių pasiekimų tyrimas atskleidė, kad argumentuoti moksleiviams yra sunku. Tyrimo metu VIII klasės moksleiviams buvo pateiktos dvi teksto kūrimo užduotys: “samprotaujamojo polemienio pobūdžio teksto kūrimas” (1 rašymas) ir “informuojamojo aprašomojo pobūdžio teksto kūrimas”¹ (2 rašymas). Ataskaitoje pateikti *teiginių argumentavimo* duomenys labai iškalbingi: pasirinkti tinkamus teiginius temai atskleisti, juos pagrįsti, pateikiant kitų tinkamų teiginių, specifinių pavyzdžių, detalių sugebėjo atitinkamai 3,1% (1 rašymas) ir 2,9% (2 rašymas) VIII klasės moksleivių. Daroma išvada, kad “mokant kurti nuoseklų tekstą daugiau dėmesio reikėtų skirti *medžiagos pateikimo principų* (kursyvas – Z. N.) taikymui” (Pasiekimų tyrimas, 2003, p. 67,76).

Taigi išaiškėjo gyvas poreikis kuo greičiau kurti argumentavimo mokymo metodiką. Juo labiau, kad šiuo metu reikia itin kritiškai vertinti įvairias publikacijas, politikų kalbas, agitacijas,- svarbu gebėti tiek kurti argumentavimo tekstą, tiek ir jį analizuoti.

Samprotavimas kaip kalbos tipas

Kiekvienas prasminis kalbos (teksto) tipas skiriasi pagal savo komunikacinę funkciją, kompozicinę struktūrą, teksto logiką ir semantiką, leksinius bei gramatinius bruožus. Todėl mokant ir dera atsižvelgti į šias dimensijas. Ir ypač mokant samprotavimo, nes jo esmė – logikos ir retorikos dėsnių paisymas. Dar M. Gustaitis (1923), analizavęs *aprašymą, pasakojimą, protavimą ir iškalbą*, - mokyklinio rašinio ir retorikos pagrindus, apie protavimą rašė: “P r o t a u t i arba nagrinėti reiškia tiesos ieškoti *logikos dėsniais* (kursyvas – Z.N.), ne laiko (pasakojimas) arba daikto ypatybių (aprašymas) santykiavimais” (Gustaitis, 1923. P. 147).

Tradiciskai skiriami trys teksto tipai: *pasakojimas, aprašymas* ir *(sam)protavimas* (Koženiausienė, 1999, p. 155; Nauckūnaitė, 2002, p. 7; Enciklopedija, 1999, p. 645). Tačiau tekstų klasifikacija dar nėra užbaigta. Z. Alaunienė šalia tradicinių tipų – *pasakojimo, aprašymo* ir *samprotavimo* – dar pridėda *informaciją, charakteristiką* ir *jausmų sklaidą* (Alaunienė, 1997. P. 5-6); V. Labutis – *pokalbį* (Labutis, 1997, p. 34). V. Sirtautas, aptardamas galimus tekstų klasifikacijos kriterijus, pabrėžia, kad su teksto tyrimu yra susiję “<...> daug mokslų (poetika, stilistika, literatūrologija, tekstologija, semiotika, logika, psichologija, filosofija...), o

¹ Apibūdinimai *samprotaujamojo polemienio pobūdžio tekstas, informuojamojo aprašomojo pobūdžio tekstas* liudija, kad nėra ne tik nusistovėjusios terminijos, bet nepakankamai aiškios ir pačios sąvokos: juk *polemika* suponuoja *samprotavimą*, o *aprašymui* – jeigu jis ne dalykinis – *informavimas* yra būdingas tik pačia bendriausia prasme kaip ir bet kuriam kitam tekstui: juk nėra teksto be informacijos (*informavimas* – išskirtinis *dalykinių raštų* bruožas).

ne tik lingvistika <...>. Todėl tekstų klasifikacija dar yra ateities dalykas” (Sirtautas, 1997. P. 47).

Vakarų šalyse teksto tipų sistema įvairuoja: skiriama tradicinė trinarė arba keturnarė: *pasakojimas (narration)*, *aprašymas (description)*, *aiškinimas (exposition)*, *argumentavimas (argumentation)* (Lee, 2001)², o mokymo tikslu – *penkianarė*, dar pridėdant *instruktavimą (instruction)* (Vocabulary, 1998/99).

Kai kurie rusų kalbos didaktikos specialistai daugiau orientuojasi į tradicinių kalbos (tekstų) tipų, stilių ir žanrų tarpusavio santykius. Šiuo požiūriu įdomi N. Plionkino siūloma sistema, kuri padeda suvokti ir samprotavimo žanrinę apimtį, ir jo vietą retorinėje kalbos sistemoje (žr. lentelę).

Kalbos stiliai	Kalbos tipai		
	Pasakojimas	Aprašymas	Samprotavimas
	Ž A N R A I		
Buitinis šnekamasis	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Draugiškas laiškas ◇ Dienoraštis ◇ Užrašai ◇ Anekdotas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Lydraštis ◇ Daikto, vietovės aprašymas ◇ Portretas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Ginčas ◇ Aiškinimas(is)
Dalykinis	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Dalykinis laiškas ◇ Instrukcija ◇ Ataskaita ◇ Pranešimas ◇ Gyvenimo aprašymas (CV) ◇ Protokolas ◇ Memorandumas ◇ Programa 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Gaminio aprašas ◇ Vietovės aprašas ◇ Portretas ◇ Charakteristika ◇ Nekrologas ◇ Muitinės deklaracija ◇ Įsakymas ◇ Taisyklės ◇ Kodeksas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Pasiaiškinimas ◇ Paneigimas ◇ Motyvacija / pagrindimas ◇ Ekspertizė
Mokslinis	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Mokslinė ataskaita ◇ Eksperimento, patirties aprašymas ◇ Technologija ◇ Kronika 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Daikto aprašymas ◇ Portretas ◇ Geografinis aprašymas ◇ Straipsnis žodyne, žinyne, enciklopedijoje ◇ Anotacija 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Mokslinis straipsnis ◇ Monografija ◇ Disertacija ◇ Paskaita ◇ Disputas, diskusija ◇ Recenzija, atsiliepimas ◇ Metodika ◇ Techninis aprašas
Publicistinis	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Žinutė ◇ Apybraiža ◇ Reportažas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Aplinkos, interjero aprašymas ◇ Išvaizdos aprašymas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Probleminis straipsnis ◇ Feljetonas ◇ Pamfletas

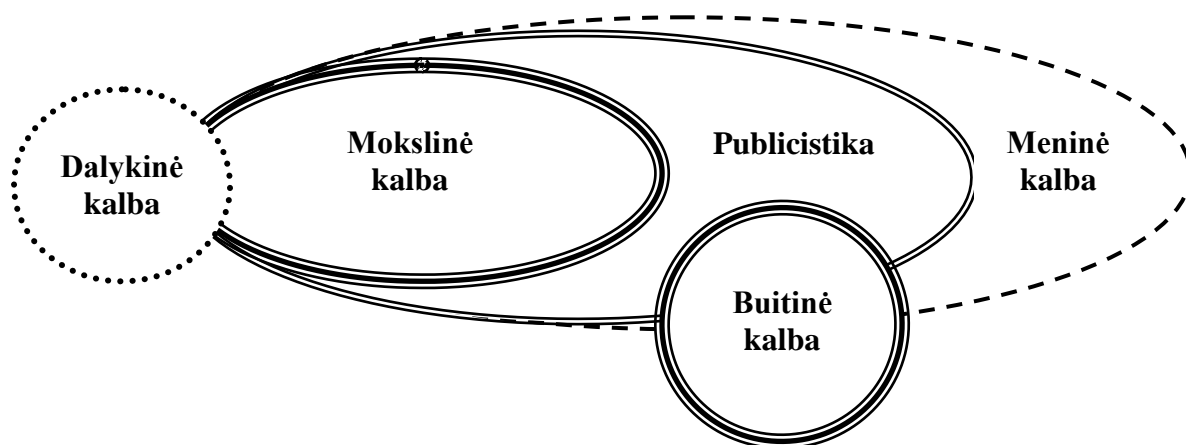
² R. Marcinkevičienė (2004, p.198) terminą *argument* verčia *įtikinėjimas*.

		<ul style="list-style-type: none"> ◇ Apybraiža ◇ Politinė deklaracija ◇ Atsišaukimas ◇ Kreipimasis ◇ Nekrologas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Kalba mitinge, susirinkime ◇ Literatūrinis kritinis straipsnis
Meninis	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Pasakojimas ◇ Apsakymas ◇ Pasakėčia ◇ Poema ◇ Padavimas ◇ Metraštis ◇ Autobiografija ◇ Memuarai ◇ Pasaka 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Peizažas ◇ Portretas ◇ Piesaika, įžodis ◇ Mįslė ◇ Odė ◇ Himnas ◇ Madrigalas 	<ul style="list-style-type: none"> ◇ Pasakėčia ◇ Poema ◇ Esė ◇ Filosofinis romanas

(Pagal: Пленкин, 1996.)

Kaip matome, šnekamojoje kalboje vyrauja *pasakojimas*; dalykinėje – instrukcijos arba konstatuojamojo pobūdžio *pasakojimas* ir *aprašymas* (akivaizdu, kad derėtų skirti *instruktavimą* kaip atskirą teksto tipą); mokslinės kalbos dominantė yra *samprotavimas* ir *aprašymas*; publicistinės – *pasakojimas* ir *samprotavimas*; meninės – *pasakojimas* ir *aprašymas*.

Samprotavimo amplitudę ir jos santykį su skirtingų stilių teksta galėtume pavaizduoti tokia schema:

Samprotavimo branduolys yra mokslinė kalba, pasižyminti dedukciniu tezės įrodymo griežtumu ir nuosekliu priežastingumo aiškinimu. Šalia jos glaudžiasi dalykinė kalba su keletu žanrų, kuriems taip pat būdingas griežtas pagrindimas.

Publicistiniuose ir grožiniuose tekstuose samprotavimas įgyja jau kitokių komunikacinių bei kompozicinių bruožų. Publicistika operuoja empiriniu įrodymu, t.y. indukcinė logika, pavyzdžio, analogijos galia; apeliavimu ne tik į intelektą, bet ir į

emocinius bei estetinius išgyvenimus. Meninė kalba pasižymi laisvu svarstymu, emocijų bei estetinių išgyvenimų pilnatve, kurdama intymaus autoriaus bendravimo su skaitytoju įspūdį.

Buitinė šnekamoji kalba yra tikras stichiško samprotavimo bastionas: bet kuri paini situacija, prieštaravimas, nesutikimas priverčia mus ginti savo požiūrį, įtikinti savo tiesa ar paprasčiausiai pasiaiškinti dėl kurio nors žodžio ar poelgio.

Argumentavimo vieta samprotavimo struktūroje

Samprotavimas, kaip kalbos tipas, turi dvi atmainas: aiškinimą ir argumentavimą (žr. Nauckūnaitė,). Kuo jos skiriasi?

Aiškinimo komunikacinis tikslas – nustatyti tarp reiškinių priežasties – pasekmės santykius, t.y. atsakyti į klausimą *kodėl?* Aiškinimo tekstai paprastai rašomi stengiantis analizuoti ir paaiškinti įvykius, faktus ar procesus. Tekstų struktūra yra sąlygota iš esmės loginių sąsajų, nors laiko ir erdvės aspektai, priklausomai nuo analizuojamo dalyko, taip pat gali būti gana svarbūs. *Aiškinimo kalba paprastai yra neutrali, objektyvi ir analitiška. Nėra potekstės, emociškai konotuojų posakių ir subjektyvių komentarų* (Vocabulary, 1998/99). Tai mokslinė kalba.

Aiškinimo, kaip teksto tipo, supratimas turi didelę reikšmę formuojantis tiek loginės kalbos, tiek paties aiškinimo proceso mokėjimams, kurie yra būtini ir mokymui(si), ir profesinei veiklai bei intelektualiam bendravimui. Tačiau šį sykį mūsų dėmesys skirtas argumentavimo kalbai.

Argumentavimo kalba yra skirta įrodyti teiginį (tezę) logine argumentų galia ir / arba įtikinti adresatą išraiškos emocijumu. Argumentavimas paprastai atspindi asmeninį autoriaus požiūrį į kalbamą dalyką. Todėl jis daug mažiau neutralus negu kitų negrožinių tekstų stilius,- kartais gali būti netgi ironijos ir sarkazmo, jau nekalbant apie emociškai konotuoju žodžius ir frazes, kurios labai aiškiai išreiškia autoriaus nuostatas. Argumentuojant galima apeliuoti į adresato

- 1) intelektą,
- 2) emocijas,
- 3) estetinius išgyvenimus.

Racionalus apeliavimas, t.y. kreipimasis į intelektą, yra grindžiamas santūria argumentacija. Tai ypač būdinga mokslinei kalbai. Publicistika taip pat apeliuoja į sveiką protą, kai siekia pakeisti žmonių įsitikinimus ir motyvus, nes tai tiesiogiai veikia žmogaus mąstymą, kur įsitikinimai ir yra formuojami.

Apeliuojant į emocijas yra siekiama sužadinti skaitytojo arba klausytojo jausmus. Emocinis apeliavimas yra labai įtikinamas, nes jis išnaudoja žmonių rūpesčius, nerimą ir troškimus. Tarkim, jei siekiama įkurti fondą gatvės chuliganams sutramdyti, galima priminti auditorijai, kaip nesaugu naktį gatvėje vienam, t.y. priminti žmonėms baimę, kurią jie yra išgyvenę patys arba jaudinęsi dėl kito žmogaus. O tai ir yra emocinė apeliacija.

Apeliavimas į estetinius išgyvenimus yra pagrįstas kalbėjimo grožiu, stilistiniu originalumu, turtinga ir sklandžia kalba, elegantišku humoru ir sąmoju. Estetinė apeliacija keičia žmogaus nuostatą dėl to, kas sakoma, t.y. keičia jo nuomonę apie turinį ("tai gražu, vadinasi, negali būti bloga"). O per tai kinta žmogaus pažiūra ir į kalbos autorių. Adresatas yra labiau pasirengęs priimti argumentus po to, kai jis yra patyręs, kad autorius turi neginčytiną Dievo dovaną kalbėti. Argumentavimo tekstuose beletristikai būdingų stilistinių priemonių yra daug daugiau negu kituose negrožiniuose tekstuose.

Taigi argumentaciją galėtume apibrėžti kaip samprotavimu pagrįstą komunikacijos formą, siekiant paveikti kitų žmonių įsitikinimus, vertybines nuostatas ir/arba elgesį sakytiniu arba rašytiniu tekstu.

Argumentavimo tekstas pasižymi tikslingumu, kryptingumu, t.y. turi intenciją įtikinti skaitytoją atitinkamo požiūrio tikrumu arba pasiekti, kad skaitytojas suprastų autoriaus argumentus. Tai reiškia, kad argumentavimo tekstas yra retorinis savo giliausia prasme, nes analizuoja, sprendžia arba svarsto tam tikrą problemą. Jeigu nėra problemos, nėra retorinio uždavinio, o tai reiškia, kad nėra ir argumentavimo.

Dauguma argumentavimo tekstų svarsto visus tam tikro klausimo/problemos *pro* ir *contra*, bet grynį argumentavimo tekstai gali apsiriboti vien tiktai *teigimu* arba *neigimu*, t.y. svarstyti tik vieną klausimo pusę. Argumentavimas tokiuose tekstuose yra *linijinio* pobūdžio, o kompleksinis argumentavimas turėtų būti *dialektinis*, t.y. plėtotis atskleidždamas prieštaravimus (Vocabulary, 1998/99).

Nuo tokio argumentavimo ir pradėsime: nuo kompleksinio argumentavimo publicistiniame tekste, apeliuojančiame į sveiką protą ir emocijas.

Literatūra:

1. **Alaunienė Z.** Teksto sandara: tipologijos problema //Meniniai ir komunikaciniai tekstai: Mokslinės konferencijos tezės. Šiauliai, 1997.
2. **Gustaitis M.** Stilistika. Vadovėlis literatūros teorijai. Kaunas – Mariampolė, 1923.
3. **Koženiauskienė R.** Retorika: iškalbos stilistika. Vilnius, 1999.
4. **Labutis V.** Dėl tekstų skirstymo ir apibūdinimo // Meniniai ir komunikaciniai tekstai: Mokslinės konferencijos tezės. Šiauliai, 1997.
5. **Lee D.** Genres, Registers, Text Types, Domains, and Styles: Clarifying the Concepts and Navigating a Path Through the BNC Jungle. Language Learning & Technology, September 2001, Vol. 5, Num. 3. , p. 37.
6. **Marcinkevičienė R.** Spaudos žanrų tipologija: vakarietiškoji patirtis // Darbai ir dienos. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2004. T. 38.
7. **Nauckūnaitė Z.** Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai. Vilnius, 2002.
8. Pasiekimų tyrimas, 2003 – Nacionalinis IV ir VIII klasės moksleivių pasiekimų tyrimas. 2003 metai. Ataskaita. Vilnius, 2003.
9. **Пленкин Н. А.** Уроки развитие речи 5-9 классы.- Москва, 1996.
10. **Sirtautas V.** Bendrieji teksto teorijos klausimai // Meniniai ir komunikaciniai tekstai: Mokslinės konferencijos tezės. Šiauliai, 1997.
11. Lietuvių kalbos enciklopedija. Vilnius, 1999.
12. Vocabulary and phrases for text interpretation (No.2): Non-fiction: The five different text types.- English Course 12.2 - 1998/99, Dugdale.